

ТЕМА III

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ НАБУТТЯ УКРАЇНОЮ ЧЛЕНСТВА У СОТ ТА ІНТЕГРАЦІЇ З ЄС

Перспективним етапом для подальшого розвитку агропродовольчого ринку України став, певною мірою, вступ до Світової організації торгівлі. Світова організація торгівлі функціонує з 1995 р. і є спадкоємицею Генеральної Угоди з Тарифів і Торгівлі (ГАТТ). СОТ базується на угодах, досягнутих в ході Уругвайського раунду багатосторонніх переговорів (1986-1994 рр.).

Основні принципи і правила ГАТТ/СОТ: торгівля без дискримінації, тобто взаємне надання режиму найбільшого сприяння у торгівлі і взаємне надання національного режиму товарам і послугам іноземного походження; регулювання торгівлі переважно тарифними методами, відмова від застосування кількісних і інших обмежень; прозорість торговельної політики; вирішення торговельних суперечок шляхом переговорів і консультацій тощо [209, с. 34].

Метою входження в цю світову організацію є визнання на міжнародному рівні дотримання Україною загальноприйнятих у світі стандартів міжнародних торговельних відносин, а відтак – входження як рівноправного партнера міжнародної економічної спільноти. Адже в сучасних умовах глобалізації без участі в СОТ практично недоступно у повній мірі використати сучасні переваги світової торгівлі і гарантувати власним товаровиробникам сприятливі умови діяльності на світовому агропродовольчому ринку.

Коли Україна вступала у СОТ, детально аналізувалися переваги та ризики для сільського господарства. Одна із переваг - можливість на рівних з іншими країнами – членами СОТ впливати на формування нових правил гри у світовій торгівлі. Вже через місяць після офіційного набуття Україною членства у СОТ Президент України видав Указ “Про заходи, пов’язані із вступом України до Світової організації торгівлі” № 557 від 17.06.2008 р. у якому

доручив розробити директиви делегації України на переговорах у рамках Дохійського раунду розвитку СОТ.

Серед вчених-дослідників існували різнополярні точки зору, але в основному вони зводяться до того, що вступ України до СОТ по різному вплине на галузі економіки і товарні ринки, залежно від конкурентоспроможності національних виробників, досягнутої домовленості про рівень захисту ринків, рівня державної підтримки та її ефективності тощо. Чи не найбільші застереження викликали можливі наслідки лібералізації агропродовольчих ринків. З одного боку, вважали, що аграрний сектор України має конкурентні переваги. Зокрема, згідно зі стратегією Європейського банку реконструкцій і розвитку для України, найбільші потенційні конкурентні переваги в Україні має саме аграрний сектор [243]. З іншого боку, в останні роки сформувалася стійка тенденція щодо значної кількості збиткових підприємств і низькорентабельного господарювання в аграрному секторі. Тому вести мову про реалізацію конкурентних переваг поки що немає жодних підстав.

Світова організація торгівлі реалізує принцип справедливої конкуренції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції. Відповідно до цього принципу заходи державної підтримки сільського господарства, які справляють найбільший протекціоністський і стимулювальний вплив на виробництво сільгосппродукції, а також заходи, спрямовані на захист внутрішнього агропродовольчого ринку, мають скорочуватися. Адже вважається, що вони “хибним чином” впливають на ринок, тобто на обсяги виробництва і ціни.

Тому країни, які приєднуються до організації, беруть на себе певні зобов’язання стосовно чотирьох напрямів, а саме: щодо доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; експортної конкуренції у сільськогосподарській і продовольчій торгівлі; санітарних і фітосанітарних заходів; державної підтримки сільського господарства.

Проте, як зазначає Т. Осташко, не зовсім оправдалися сподівання пов’язанні з набуттям Україною членства у Світовій

організації торгівлі. Правила гри, встановленні СОТ для розвинутих країн і країн, що розвиваються, далекі від справедливих. Наша країна вступила до СОТ на більш жорстких умовах, ніж більшість країн, що успішно розвиваються. Зокрема, особливістю сучасного регулювання у СОТ є те, що ринки багатьох розвинутих країн захищені високими тарифами. Наприклад, середньозважені тарифи на м'ясо та м'ясопродукти в країнах ЄС складають – 67,3%, молочні продукти – 56, зернові – 78,3, цукор – 129%. Після застосування формули зниження, яка запропонована на переговорах До- хійського раунду, вони становитимуть відповідно – 22,2%; 19,7; 25,2 та 39,2%. Для порівняння: зв'язаний тариф на м'ясо та м'ясопродукти для України зафіксовано на рівні 12-15%, молочні продукти – 10, зернові – 5-20%, цукор – 50% (поза тарифною платою). Це означає, що навіть після скорочення за формулою Доха-раунду, тарифний захист агропродовольчого ринку буде набагато нижчим, ніж у наших партнерів [160, с. 2].

Всі заходи Світової організації торгівлі щодо державної підтримки сільського господарства і аграрного ринку країн-членів СОТ умовно поділені на три групи, або розкладені по кольорових скриньках: “зеленій”, “блакитній”, “жовтій” (табл. 3.5).

Група заходів так званої “зеленої скриньки” охоплює заходи державної підтримки, що зовсім не впливають або мінімально впливають викривляючим чином на сільськогосподарське виробництво і торгівлю продукцією. Ці заходи фінансуються з державного бюджету і не мають своїм наслідком підтримки цін виробників, а отже не порушують принципів справедливої конкуренції. Кожна держава – учасниця СОТ має право фінансувати заходи “зеленої скриньки” у будь-якому необхідному обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

Заходи “блакитної скриньки” спрямовані на обмеження перевиробництва, і відносно них також немає обмежень фінансування з бюджету.

Таблиця 3.5

Заходи Світової організації торгівлі щодо державної підтримки сільського господарства і аграрного ринку країн-членів СОТ

Група підтримки (кольорова скринька)	Заходи державної підтримки
“Зелена”	<ul style="list-style-type: none"> • наукові дослідження, підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; • ветеринарні і фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; • сприяння збуту сільськогосподарської продукції • удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на їх утримання; • утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога; • забезпечення гарантованого доходу сільгосптоваровиробникам, удосконалення землекористування тощо; • підтримка доходів виробників, не пов’язана з видом і обсягом виробництва; • сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва; • охорона довкілля і програми регіонального розвитку.
“Блакитна”	<ul style="list-style-type: none"> • фіксовані посівні площі; • фіксоване поголів’я худоби і птиці.
“Жовта”	<ul style="list-style-type: none"> • дотації на продукцію рослинництва і тваринництва; • дотації на племінне тваринництво та комбікорми; • дотації на елітне насінництво; • компенсації частини витрат на міндобрива і засоби захисту рослин; • компенсації частини витрат на енергоресурси; • цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільгосппродукцію; • надання виробнику товарів та послуг за цінами, нижчими за ринкові; • закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові; • пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів; • пільги на транспортування сільгосппродукції; • витрати лізингового фонду та інші.

Доволі проблемними є заходи “жовтої скриньки”. До них належать заходи внутрішньої підтримки, що справляють хибний

вплив на агропродовольчий ринок і сільськогосподарське виробництво. Фінансування з держбюджету заходів “жовтої скриньки” повинно поступово скорочуватись.

Щорічна сума всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання зі скорочення, представляється показником сукупного виміру підтримки. Протягом шестирічного перехідного періоду рівень цього показника потрібно скоротити на 20% – для розвинених країн. Країна-учасниця СОТ має право не скорочувати витрати “жовтої скриньки”, якщо зобов'язується забезпечити підтримку у розмірі не більше 5% від вартості валової продукції сільського господарства – для розвинених країн і 10% для тих, що розвиваються [209, с.56].

Вважаємо, що Україні на даному етапі практично не потрібно зменшувати обсяги підтримки сільського господарства, бо фінансування протекціоністських заходів і так знаходиться на досить низькому рівні. В Україні витрати на зазначені цілі в останні роки досягли лише 0,5% ВВП, тоді як в Угорщині 1,8%, Японії і ЄС – по 1,7, Чехії – 1,6, США – 1,5, Канаді – 1,3, Росії – 0,8%. У розрахунку на одну особу субсидії становили: в Японії – 566 дол. США, США – 350, ЄС – 336, Канаді – 163, Угорщині – 111, Чехії

– 100, Росії – 60, а в Україні – лише 3,3 дол. США [177].

Переваги і ризики для аграрного сектора і агропродовольчого ринку будуть залежати від результативності чергових переговорів СОТ, які ще тривають. Дуже багато залежить від того, на скільки вдало українська сторона зможе “виторгувати” ті чи інші поступки з боку СОТ. Наприклад, для країн з перехідною економікою процес приєднання до СОТ відбувся відносно безболісно для сільськогосподарських виробників і агропродовольчих ринків. В результаті вони отримали низку переваг, тому що дозволений рівень підтримки внутрішнього агропродовольчого ринку для країн Центральної і Східної Європи після приєднання до СОТ виявився досить високим. Зокрема, у Польщі рівень захисту внутрішнього агропродовольчого ринку по окремих продуктах

навіть перевищує відповідний рівень ЄС. Це дає підставу стверджувати, що із набуттям членства України у СОТ, створиться реальна можливість щодо подальшої інтеграції її з країнами ЄС і світовим економічним співтовариством.

На шляху до євроінтеграції серед багатьох чинників, які впливають на перспективи розвитку аграрного сектора України, значне місце належать забезпеченню та гарантуванню стандартів якості агропродовольчої продукції. Концепція державної політики управління якістю ґрунтується на комплексі заходів, спрямованих на:

- створення і сертифікацію системи управління якістю продукції і довкілля відповідно до вимог ISO серії 9000 та 14000;
- всебічне запровадження системи управління якістю в усіх сферах:
  - управління кістю на всіх стадіях виробництва: від виробника сировини до кінцевої продукції;
  - створення системи управління безпекою харчових продуктів на основі принципів НАССР та законодавства спрямованого на заохочення до цього національних товаровиробників [243].

За інформацією Європейського комітету зі стандартизації (CEN), 40% глобального товарообігу провідних компаній світу залежить від стандартів.

З позиції розвитку агропродовольчого ринку України необхідність розробки стандартів та впровадження їх у сфері АПК, як стверджують відомі дослідники, зумовлена певними вигодами:

- по-перше, вони виступають гарантією насичення внутрішнього ринку безпечною та якісною сільськогосподарською продукцією та товарами;
- по-друге, поліпшують умови торгівлі продукцією, підтримують її конкурентоспроможність;
- по-третє, сприяють економії, зумовленій зростанням масштабів сільськогосподарського виробництва;
- по-четверте, забезпечують доступ до світових ринків;

▪ по-п'яте, закладають основи для збільшення експортного обсягу і водночас відповідають інтересам країни, що експортують та імпортують [174, с.427].

По своїй суті, стандартизація є основою системи технічного регулювання в Україні і являє собою потужний інструмент для отримання доступу на міжнародні агропродовольчі ринки. Нині державна політика в сфері стандартизації реалізується шляхом використання національних стандартів (ДСТУ), міжнародних стандартів, успадкованих від СРСР (ГОСТ), стандартів, гармонізованих до ЄС (ДСТУ EN) та до міжнародних (ДСТУ ISO).

В результаті склалася складна трирівнева система щодо вимог якості агропродовольчої продукції та її технічного регулювання, що гальмує процес впровадження нових технологій, внаслідок чого виникає загроза можливої втрати ринків сільськогосподарської продукції країн ЄС. Зокрема, за твердженням В. Чопенко, запровадження новими членами ЄС європейських стандартів і норм технічного, санітарного, фітосанітарного, ветеринарного контролю дало негативний ефект для України, який оцінюється сумою 60 млн. дол. США, а загальні збитки від можливої втрати ринків сільськогосподарської продукції – на рівні 300-400 млн. дол. США [190]. При цьому слід враховувати, що європейські стандарти якості стають дедалі жорсткішими та створюють серйозний бар'єр у сфері торговельних відносин між Україною і ЄС.

Сучасний рівень гармонізації стандартів у сфері АПК наведено в (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Рівень впровадження міжнародних і європейських стандартів на продукцію АПК України, станом на 01.01.2007 р.

Код і назва продукції за ДК 004-2003	Кількість державних стандартів за нормативами		Питома вага державних стандартів гармонізованих до, %	
	всього	у тому числі гармонізованих до	ISO	EN
		ISO		

1	2	3	4	5	6
65 Сільське господарство, за галузями:	433	160	57	37,0	13,2
65.020.01 Землеробство та лісництво взагалі	56	0	0	0	0
65.020.20 Рослинництво	48	0	0	0	0
65.020.30 Тваринництво та селекція тварин	18	0	0	0	0
65.020.40 Озеленювання та лісівництво	8	0	0	0	0
65.040 Сільськогосподарські будівлі, споруди та устаткування	9	2	1	22,2	11,1
65.060 Сільськогосподарські машини, інвентар та устаткування	177	111	45	63,8	25,4
65.080 Добрива	30	14	11	46,7	36,7
65.100 Пестициди та інші агрохімікати	2	0	0	0	0
65.120 Корми для тварин	54	29	0	53,7	0
	2	3	4	5	6
65.140 Бджільництво	18	0	0	0	0
65.150 Рибальство та рибництво	10	3	0	30,0	0
65.160 Тютюн, тютюнові вироби і відповідне устаткування	3	1	0	33,3	0
67 Технологія виробництва харчових продуктів	823	190	52	23,1	6,3
67.020 Технологічні процеси в харчовій промисловості	20	0	0	0	0
67.040 Харчові продукти взагалі	11	1	7	9,1	63,6
67.050 Загальні методи перевірки та аналізу харчових продуктів	16	6	9	37,5	56,3
67.060 Зернобобові, бобові культури та продукти їх переробки	83	22	2	26,5	2,4
67.080 Фрукти. Овочі	165	61	2	37,0	1,2
67.100 Молоко та молочні продукти	88	23	0	26,1	0
67.120.10 М'ясо та м'ясні продукти	108	16	2	14,8	1,9
67.120.20 Свійська птиця та яйця	14	0	0	0	0
67.120.30 Риба та рибні продукти	13	0	0	0	0
67.120.99 Інша тваринна продукція	8	0	0	0	0
67.140 Чай, кава, какао	16	10	0	62,5	0
67.160 Напої	98	0	12	0	12,2
67.180 Цукор. Цукристі продукти. Крохмаль	46	9	2	19,6	4,3
67.200 Харчові олії та жири. Насіння олійних культур	74	31	0	41,9	0
67.220 Прянощі та приправи	28	4	0	14,3	0
67.250 Матеріали та предмети в контактi з харчовими продуктами	18	6	12	33,3	66,7

Джерело: Розроблено за даними Каталогів нормативних документів Держспоживстандарту, 2007.

Аналіз даних табл. 3.6 свідчить про те, що із 306 державних стандартів за нормативами в галузі сільського господарства ідентифіковано до ISO – 37,9% діючих стандартів і до EN – 14,7%, у харчовій та переробній галузях із 654 – лише 28,2%.

Взагалі не гармонізовано до вимог ЄС стандарти в галузях

землеробства та лісництва, бджільництва, а також на рибну продукцію і продукцію птахівництва, тютюн і тютюнові вироби, пестициди та агрохімікати. Рівень гармонізації на такі групи продуктів, як харчова олія і жири та насіння олійних культур становить 57%, цукор, цукристи та крохмаль – 24%, фрукти та овочі – 33%, зернобобові та продукти їх переробки 13%, напої – 13%.

В умовах насиченості світового ринку агропродовольчою продукцією стандарти є тим зразком і еталоном якості, до яких повинні прагнути вітчизняні товаровиробники, аби протистояти експансії більш досвідчених конкурентів ринку.

Характерною особливістю переваг, які отримують аграрний сектор і агропродовольчі ринки України, є їхня довготермінова перспектива. В контексті орієнтації на плідну співпрацю із СОТ та країнами ЄС Україна повинна вибирати перспективні напрями розвитку аграрного сектору і продуктових ринків.

Основною умовою формування здоров'я нації будь-якої країни є забезпечення її високоякісними, біологічно повноцінними й екологічно безпечними продуктами харчування. Тому одним із важливих стратегічних напрямів розвитку агропродовольчого ринку України є виробництво органічної (екологічно чистої) продукції, попит на яку в світі швидко зростає.

Освоєння органічного агровиробництва – це складний і довгий шлях переходу від традиційних до так званих органічних технологій. За розумінням західних вчених, органічні агротехнології передбачають виробництво продуктів без застосування пестицидів, штучно виготовлених мінеральних добрив; вирощування на ґрунті, вміст гумусу в якому збільшено шляхом внесення органічних добрив; вирощування на ґрунті, вміст мінералів в якому збільшено шляхом внесення природних мінеральних речовин; вирощена продукція не була оброблена консервантами, гормонами, антибіотиками і т.д. [243, с.59]. Для отримання статусу “органічного” будь-яке агроформування має пройти перехідний період тривалістю до трьох років, протягом якого землі обробляються без застосування хімічних засобів. При цьому землі традиційного та органічного землеробства чітко розділяються між собою.

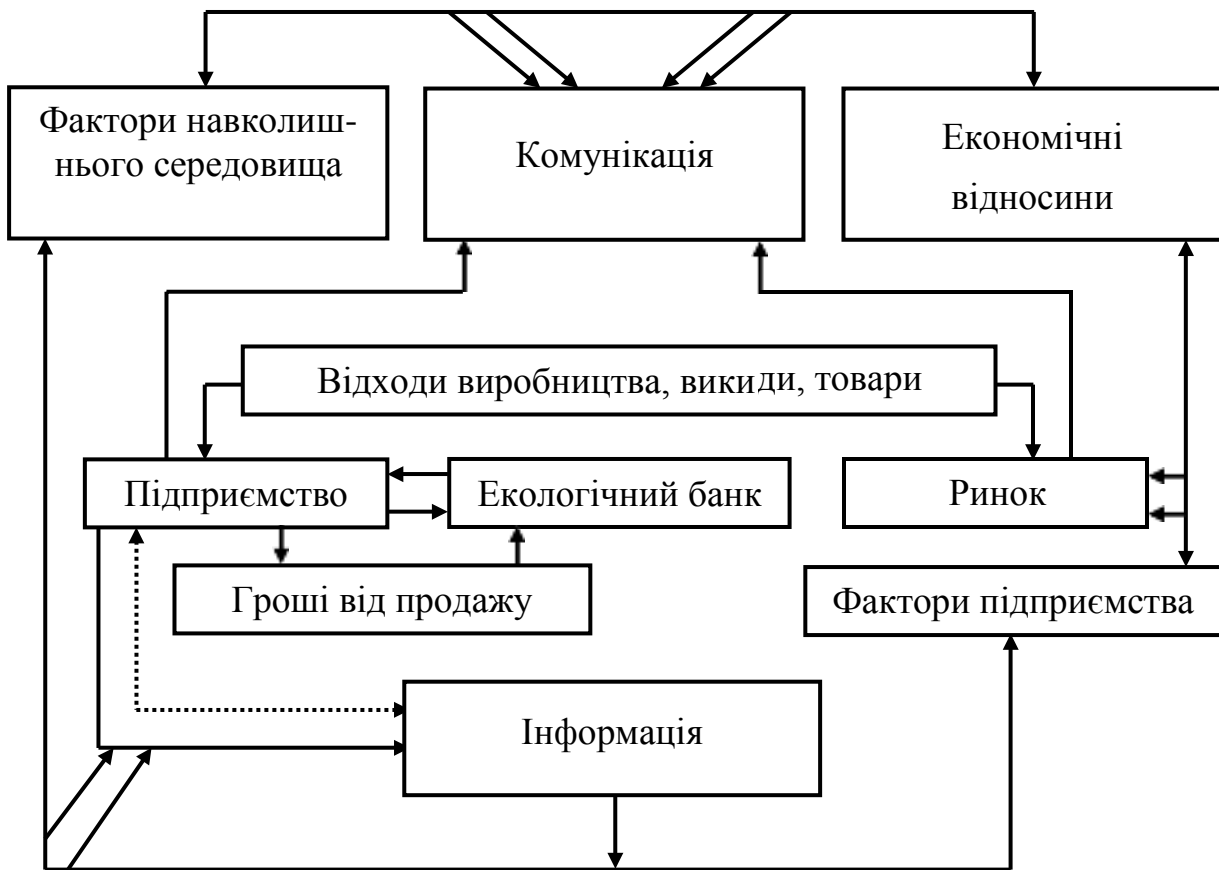
Слід зауважити, що фахівці сертифікаційної компанії Skal International, які проводили тривалі дослідження в Україні, дійшли до висновку, що в наших умовах немає потреби витримувати встановлений строк переходу від традиційної агротехніки до екологічно чистого виробництва, тому що вимушене зниження інтенсивності сільськогосподарського виробництва, істотне зменшення застосування мінеральних добрив та агрохімікатів за роки незалежності практично забезпечило вимоги такого переходу [174, с.144].

З цього випиває, що сучасна аграрна політика ЄС є не тільки повчальною, але й доволі сприятливою для вітчизняного сільськогосподарства, головним чином через те, що у нас мало використовуються хімічні засоби (використання мінеральних добрив у 3-4 рази менше проти ЄС, хімічних засобів захисту рослин – у 8-10 разів менше), значна частина угідь знаходиться на землях, які охороняються у гірській місцевості (Карпатський регіон і Крим) в значній мірі збереглися і багаті культурні традиції на селі.

Органічне агровиробництво є єдиним серед широкого спектру методів господарювання на землі, що не завдає шкоди навколишньому середовищу. В країнах ЄС системи органічного виробництва базуються на специфічних та точних вимогах (стандартах) до процесу виробництва, спрямованих на підтримку оптимального стану агроєкосистеми на соціальному, екологічному та економічному рівнях. Повторне використання поживних речовин та посилення природних процесів допомагають підтримувати родючість ґрунтів та забезпечувати успішне виробництво. Рівень шкідників та захворювань рослин контролюється природним шляхом, а також традиційними та сучасними науковими методами. Родючість земель в умовах екологічно чистого аграрного виробництва забезпечуються за допомогою спеціальних сівозмін, добрив біологічного, мікробіологічного, рослинного або тваринного походження.

Наприклад, в Німеччині для управління природоохоронною діяльністю і пристосуванням виробництва великих підприємств до вимог ринку створені бюро маркетингу і менеджменту. До складу цієї структури входять консультанти з екологічного маркетингу, які проводять маркетингове обстеження агропродовольчого ринку з метою виявлення попиту на екологічно чисту продукцію, сприяння надходження такої продукції до споживачів (рис. 3.9).

В Україні є всі умови для розвитку органічного агровиробництва. По-перше, це наявність родючих чорноземів у екологічно чистих регіонах, а по-друге, низький рівень доходів сільського населення у свою чергу обумовлює малі норми використання мінеральних добрив та пестицидів.

Рис. 3.9. Структурна схема екологічного маркетингу [240].

Підтвердженням цього є експертні оцінки екологічного стану сільськогосподарських земель в Україні, які свідчать, що лише у Лісостеповій і Поліській зонах нараховується щонайменше 8 млн. га екологічно чистих полів із родючими чорноземними ґрунтами на яких можна вирощувати екологічно чисту рослинницьку продукцію [174, с.143]. Крім того, значні площі земель, придатних для ведення екологічно чистого аграрного виробництва розташовані окремими ділянками в інших регіонах.

Проте, нинішній стан національного ринку органічних продуктів знаходиться на початковому етапі свого формування. Незважаючи на існування українського органічного агровиробництва, на внутрішньому агропродовольчому ринку воно представлено дуже скромно. Виняток лише становлять вирощені в Україні зернові (м'яка і тверда пшениця, ячмінь, кукурудза, гречка) та олійні культури (соняшник, ріпак, гірчиця), які реалізуються на експорт і задовольняють попит на зарубіжних ринках органічної продукції. В останні роки в зарубіжні країни експортуються та-

кож вирощені по органічній технології бобові культури (горох, чечевиця, соя) та ефірні масла (лаванда, троянда, розмарин). Експорт такої продукції здійснюється через великі трейдерні компанії, які мають налагоджені зв'язки із зарубіжними компаніями – переважно у високорозвинуті країни Західної Європи (Голландію, Німеччину, Швейцарію та ін.). Водночас, аналіз збутових каналів агропродовольчої продукції свідчить, що значна частина органічної продукції реалізується і на внутрішньому ринку в статусі звичайної продукції.

Головними причинами гальмування розвитку органічного агровиробництва в Україні є: відсутність національної стратегії розвитку; несформованість законодавчої бази про органічне землеробство; немає національного органу сертифікації та відповідної ринкової інфраструктури; відсутність державної підтримки вітчизняних товаровиробників корисного і безпечного продовольства; недостатня інформованість споживачів про здоровий спосіб харчування.

Для більш глибокого дослідження можливостей вітчизняного ринку агропродовольчої органічної продукції, потрібна вичерпна і достовірна інформація про потенційних споживачів, їх купівельну спроможність і рівень цін, які готові вони платити за таку продукцію.

Щоб одержати відповіді на ці запитання ми вирішили провести соціологічне дослідження в Західному регіоні України, в результаті якого опитано – 368 респондентів, з яких – 67,3% виявляють інтерес до продукції органічного походження і готові платити вищу цінову надбавку за високоякісне, корисне й безпечне продовольство (Додаток Д).

Зважаючи на те, що в різних країнах Європи, цінова надбавка, яку платять споживачі формується за рахунок багатьох чинників і варіюється залежно від країни: на рослинницьку продукцію – 100-200%, на тваринницьку продукцію 50-100% більше ніж за звичайну продукцію.

Тому для потенційних споживачів продукції органічного агровиробництва досліджуваного регіону ми виходили з оптимального рівня таких цінових надбавок: 100% і більше; 50-100%; до 50% (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Результати соціологічного опитування споживачів щодо
готовності платити цінову надбавку за органічну
продовольчу продукцію, Західний регіон України, 2007 р.**

Види продукції	Групи респондентів готових платити цінову надбавку, %		
	більше 100	100-50	до 50
Хліб, хлібопродукти	70,4	27,6	2,0
Борошно, крупи, макарони	72,3	21,8	5,9
Дитяче харчування	85,9	14,1	–
Картопля	34,0	58,4	7,6
Свіжі овочі, фрукти	80,1	15,8	4,1
М'ясо (свіже)	30,4	57,3	12,3
Молочні продукти	75,2	17,8	7,0
Яйця	21,4	68,2	10,4
Рослинні олії	12,3	78,1	9,6
Сухофрукти	1,1	33,5	65,4

Джерело: Результати соціологічного опитування проведені авторами.

Дані табл. 3.7 свідчать, що серед респондентів найбільший попит на продукцію органічного походження мали б такі агропродовольчі товари як: дитяче харчування, свіжі овочі і фрукти, молочні продукти, борошно, крупи, макарони, хліб і хлібні вироби. За них споживачі готові платити у 2 рази більше, ніж за звичайну продукцію, вироблену за інтенсивними технологіями із застосуванням мінеральних добрив, отрутохімікатів, стимуляторів росту тощо. Дещо нижчий попит споживачів міг би бути на рослинну олію, м'ясо (свіже), картоплю, яйця, сухофрукти. За які опитані респонденти готові платити цінову надбавку, яка б не перевищувала 100%.

Соціологічне опитування показало, що значну частину респондентів, готових споживати органічну продукцію, стримує надто високий рівень цінових надбавок. Аналогічних поглядів дотримуються окремі українські експерти, які вважають, що торгова націнка за органічну продукцію в Україні не повинна перевищувати 30-50%, стверджуючи, що за умов такої націнки органічна продукція користуватиметься підвищеним попитом серед

українських споживачів, які із збільшенням доходів поступово переходитимуть із хаотичних вуличних ринків і невеликих роздрібних магазинів на купівлі у великих супермаркетах із широким асортиментом та високою якістю продукції [174, с.130].

На нашу думку, цінова надбавка за органічну продукцію в межах до 50% могла б значно підвищити попит серед українських споживачів, але водночас постає питання: чи будуть заінтересовані аграрні товаровиробники виробляти і поставляти на ринок продукцію органічного агровиробництва?

Зарубіжна практика свідчить, що такий інтерес досягається завдяки її реалізації за значно вищими цінами. Тому закономірно виникає питання: якою ж має бути ціна пропозиції на екологічно чисту продукцію органічного походження? В.Г. Андрійчук вважає, що можна виділити два етапи обґрунтування такої ціни [190, с.158-159]. На першому з них необхідно врахувати загальні вимоги до ціноутворення, зокрема, досконало дослідити агропродовольчий ринок, врахувати купівельну спроможність та інтереси споживачів, фактичні витрати товаровиробника на виробництво такої продукції з тим, щоб, з одного боку, ціна не була низькою для виробника, тобто такою, що не приносить йому належного рівня дохідності, а з іншого – щоб вона не була надто високою і через це не гальмувала збут продукції.

На другому етапі здійснюється безпосередньо розрахунок ціни пропозиції. Основним в такому розрахунку є дотримання умови, згідно з якою сільгосптоваровиробник повинен отримати з 1 га посіву культури, вирощеної за органічною технологією, не менше прибутку, ніж за інтенсивною технологією. Дотримання цієї умови об'єктивно необхідне, оскільки врожайність культури за органічною технологією вирощування формується лише на рівні природної родючості ґрунту, а отже, вона буде значно нижчою від урожайності, сформованої за інтенсивної технології. Змінюються також витрати на одиницю посівної площі. Зокрема, зменшуються витрати на добрива і отрутохімікати, та на їх підготовку і саме внесення, натомість зростають витрати на обробіток ґрунту, на оплату праці у зв'язку із застосуванням в більших масштабах ручної праці тощо.

В ситуації, якщо ціна пропозиції буде лише на такому рівні, що гарантуватиме сільськогосподарським товаровиробникам та-

кий самий прибуток з одиниці площі, як і за інтенсивної технології, то виробництво продукції органічного походження не буде економічно вигідним, оскільки воно пов'язане зі значним ризиком втрати врожаю через імовірний інтенсивний розвиток шкідників і хвороб та через послаблення стійкості рослин до стресових змін зовнішнього природного середовища (посух, суховіїв, надмірної кількості опадів).

З урахуванням викладеного ціну одиниці органічної (екологічно чистої) продукції C_{EP} можна визначити з виразу:

$$C_{EP} = \left(C_{EP} + \frac{OP_3}{Y_{EP}} \right) Pr$$

де C_{EP} – собівартість одиниці органічної продукції; OP_3 – операційний прибуток на одиницю площі за інтенсивної технології; Y_{EP} – урожайність культури, отриманої за органічної технології; Pr – премія за ризик, коефіцієнт, наприклад 1,2.

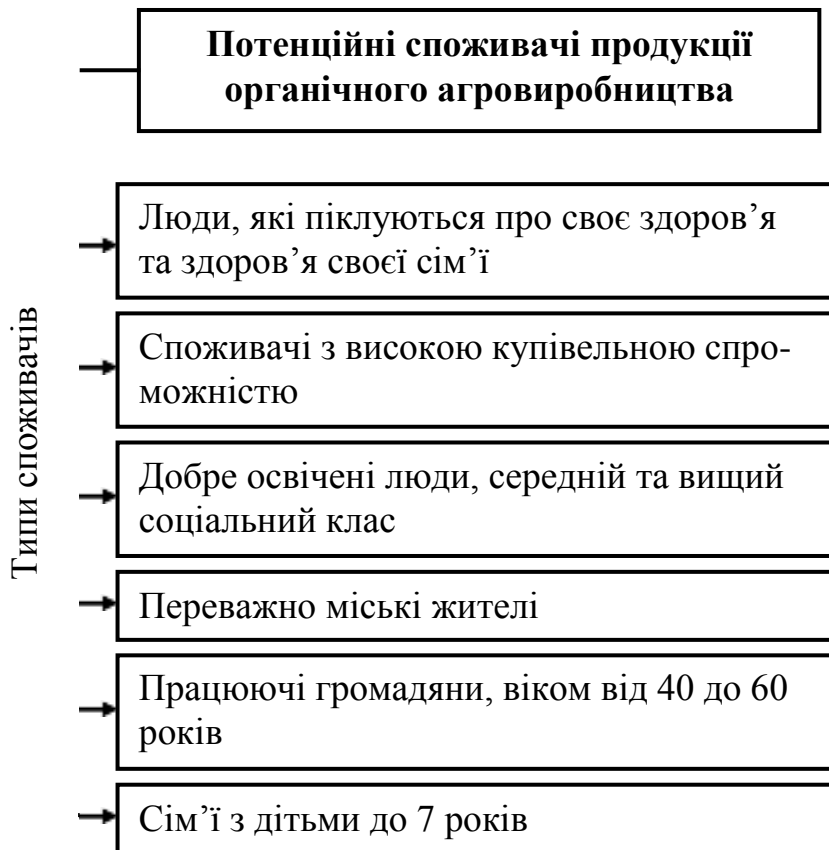
Як правило, остаточну ціну на продукцію органічного походження встановлюватиме агропродовольчий ринок відповідно до закономірностей його функціонування і подальшого розвитку.

За нашими дослідженнями, в Західному регіоні України вже сформувалися об'єктивні умови для активного формування попиту на органічну продукцію, що дало можливість сформувати найбільш характерні типи потенційних споживачів органічної продукції (рис. 3.10).

При створенні належних умов щодо налагодження органічного агровиробництва потенційними товаровиробниками продукції, при вирощуванні якої застосовується велика питома вага ручної праці, могли б бути вітчизняні фермерські господарства і господарства населення, які розміщені в екологічно чистих регіонах. Не виключена можливість виробництва органічної продукції і у великих агропромислових формуваннях, які мають освоєні технології для забезпечення повного циклу органічного агровиробництва, включаючи переробку сільськогосподарської продукції, її зберігання та реалізацію.

Дослідження Української Асоціації споживачів свідчать, що фермерські господарства України в більшості виражають готовність перейти на органічне агровиробництво (рис. 3.11).

Рис. 3.10. Типи потенційних споживачів продукції органічного агровиробництва

Проте важливими умовами вони ставлять гарантований збут органічної продукції по більш високій (у порівнянні із звичайною продукцією) ціні, забезпечення рекомендаціями щодо технологій органічного агровиробництва, органічним насінням, можливість отримання вигідних кредитів для закупівлі техніки і погашення необхідних затрат тощо. Серед опитаних фермерів лише 3% не виявили бажання займатися органічним агровиробництвом. На думку фермерів, нові сорти сільськогосподарських культур призначені для органічного агровиробництва, повинні бути адаптовані до місцевих умов, стійкими до шкідників, хвороб і бур'янів. Насінневий матеріал має використовуватися високоякісне, без будь-якого впливу генетичних модифікацій. Крім цього, чи не найголовнішою їх умовою є те, що закупівельні ціни на органічну продукцію повинні бути вищими на 50-70% в порівнянні з цінами на звичайну продукцію.

Рис. 3.11. Готовність фермерів України займатися органічним агровиробництвом за певних умов [177, с.52].

На шляху формування ринку органічної продукції виключно важливим його етапом є переробка сировини. Переробні підприємства, які свідомо себе позиціонують на ринку в якості виробників екологічно чистої продукції, висловлюють повну готовність займатися її переробкою.

Україна взяла на себе зобов'язання дотриматися міжнародних принципів сталого розвитку, практичним напрямом якого в галузі сільського господарства є органічне агровиробництво. В реалізації цих завдань потрібна система державної підтримки розвитку органічного агровиробництва. В першу чергу з метою державного регулювання цього важливого напрямку, слід розробити і схвалити Закон України “Про органічне сільське господарство”, в якому унормувати методи цього господарювання, механізм фінансової підтримки становлення і розвитку органічного сільського господарства. Створити національний орган сертифікації органічної продукції. Крім цього, необхідне широке залучення державних органів до органічного виробництва: навчальні та освітні програми, дорадницька робота, поширення інформації тощо.

Особливу увагу необхідно приділити економічним аспектам розвитку ринку органічної продукції, зокрема розробці ефективних маркетингових стратегій просування цієї продукції до споживачів. Місцем продажу органічної продукції в повному асортименті могли би бути окремо відведені відділи великих супермаркетів, відвідувачами яких є споживачі з доходом вище середнього, які цінують високу якість, натуральність і свіжість агропродовольчої продукції. Другим каналом збуту органічної продукції повинні стати спеціалізовані магазини здорового харчування, в першу чергу у великих містах промислових центрів. Не менш важливим третім каналом купівлі органічної продукції, особливо свіжої (плоди, ягоди, овочі, картопля) будуть сертифіковані вітчизняні фермерські господарства.

Вважаємо, що застосування органічних технологій на українських полях набуде належного поширення, лише тоді, коли буде довіра споживачів до пропонованих на продаж органічних продуктів, запровадження системи сертифікації в органічному виробництві, яка б гарантувала високу якість, безпечність, повноцінне харчування без ризиків для здоров'я людей.

З вищенаведеного аналізу випливає, динамічний розвиток органічного агровиробництва, може бути забезпечений лише внаслідок поступового скорочення традиційного землеробства в регіонах, які мають для цього належні умови. Чим скоріше буде змінюватися структура земель зайнятих традиційним та органічним землеробством, на користь останнього, тим швидше буде забезпечуватися перехід до сталого розвитку всього агропромислового комплексу держави.

Для активізації процесу переходу сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств в Україні на органічне агровиробництво з метою формування повноцінного ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції необхідно не тільки прийняти відповідний закон про органічне агровиробництво, але й розробити національну систему сертифікації органічних господарств і продукції, яка була б узгоджена з вимогами світових стандартів; передбачити компенсаційні виплати господарствам за кожний гектар землі (ріллі, пасовища, багаторічних насаджень), переведених на органічне агровиробництво; належну

державну фінансову підтримку здійснювати не тільки в період конверсії, а й після отримання статусу органічного господарства.

Дотримання базових екологічних вимог і стандартів слід вважати обов'язковою умовою для отримання прямих платежів ринкової підтримки. Адаптація до вимог спільної аграрної і еко-логічної політики, приведення національної агрогосподарської діяльності у відповідність із визначеними екологічними параметрами – один із важливих кроків на шляху інтегрування України в ЄС [212, с.9]. Серйозною перешкодою на шляху формування вітчизняного ринку органічної продовольчої продукції є відсутність законодавчої бази в державі про органічне землеробство, національного органу сертифікації, інформаційної підтримки та організованих каналів збуту.

Таким чином, ринкову трансформацію агропродовольчого ринку України слід спрямувати в напрямі інноваційної моделі розвитку національної економіки, яка б гарантувала якість і безпечність продуктів харчування. Підставою для цього є стабільні темпи зростання попиту на світовому ринку на продукти органічного агровиробництва (висока якість, оригінальні смакові характеристики) тощо, а також нинішня ситуація у сільському господарстві України (обмежене використання мінеральних добрив, гербіцидів, пестицидів).

Це забезпечить використання переваг ринкової економіки, особливо для дрібнотоварних селянських господарств, покращення якості товарів, призначених для внутрішнього та зовнішнього ринків, підвищення екологічної безпеки землекористування та рівня екологічної свідомості товаровиробників.